

НАДНАЦИОНАЛНО УНИФИЦИРАНЕ НА ЕДИКТА НА ПЕРЕГРИНСКИЯ ПРЕТОР В РЕПУБЛИКАНСКИЯ РИМ

Supranational Unification of Edict of the Praetor Peregrinus in Republican Rome

Леонид Львович Кофанов¹

Превог: доц. г-р Константин Танев

Summary

The article discusses the origin and the development of permanent edict issued by *praetor peregrinus* (during III – I centuries BC in Rome) under the influence of international law (*ius gentium*), international treaties between Rome and its allies and the provincial edicts. A special impact over its progress had a “criminal commission” (*quaestio repetundis*) created in the mid-second century BC to investigate the abuses of Roman governors in the provinces and the territories of the allied with Rome city-states. The allies’ right to accuse ex-governors of abusing their power and its implementation in many procedures had a serious supranational impact on the development and unification of the edict of *praetor peregrinus* during the II and I centuries BC.

¹ Професор, Катедра по Международно право на Руския държавен университет на правосъдието, доктор на юридическите науки, E-mail: leokofanov@yandex.ru. Kofanov, L. L. Professor, Department of International Law, Russian State University of Justice, Doctor of Law, E-mail: leokofanov@yandex.ru

Riassunto

Nell'articolo si tratta della storia dell'origine e dello sviluppo del *edictum perpetuum* del pretore dei peregrini nella Roma tra III e I sec. a.C. Si nota che quell'editto si creava sotto l'influenza del diritto internazionale *ius gentium*, dei trattati internazionali tra Roma e suoi soci, e anche sotto l'influenza degli editti provinciali. L'influenza speciale sul suo sviluppo aveva certamente la creazione della commissione speciale penale *quaestio repetundis* nella metà del II sec. a.C., la quale si applicava per indagare gli abusi dei governatori romani nelle province e nei territori degli stati alleati romani. Il diritto degli alleati di accusare ex-governatori di abuso di potere e la sua attuazione in numerosi processi ha avuto una grave sovranazionale influenza sullo sviluppo e unificazione dell'editto del pretore dei peregrini nei II e I sec. a.C.

РЕЗЮМЕ

Статията обсъжда произхода и развитието на постоянен едикт, издаден от претор peregrinus (през III - I век пр. Н. Е. В Рим) под влияние на международното право (*ius gentium*), международните договори между Рим и неговите съюзници и провинциалните едикти. Специално въздействие върху неговия напредък имаше „наказателна комисия“ (*quaestio repetundis*), създадена в средата на втори век пр.н.е., за да разследва злоупотребите на римските управители в провинциите и териториите на съюзническите с Рим градове-държави. Правото на съюзниците да обвиняват бивши управители в злоупотреба с властта си и нейното прилагане в много процедури оказва сериозно наднационално въздействие върху развитието и обединяването на едикта на претор peregrinus през II и I век пр.н.е.

KEYWORDS

praetor of peregrines, *edictum perpetuum*, provincial edict, jurisdiction, *ius gentium*, *quaestio repetundis*, allies of the Roman people

В съвременната научна литература по римско право специално се фокусира дейността на римските претори и разработеното от тях преторско право, което се е развило изключително интензивно в Ре-

публиканския Рим през III – I в. до н. е.² Особена роля в развитието на преторското право играели преторските едикти, за чиято значимост римският юрист от II в. от н. е. Гай е написал следното:

„Едиктите са предписанията на тези, които имат право да ги издават. Право да издават едикти имат всички магистрати на римския народ; но висшето право се съдържа едиктите на двамата претори – на градския и на peregrinския, чиято юрисдикция в провинциите притежават техните наместници“³.

По такъв начин едиктите на градския и peregrinския претор (по думите на Гай) са съставлявали през II в. на н. е. „висшето право“ (*amplissimum ius*). Терминът *amplissimum* се превежда по различен начин – или като „най-обширното“, като „най-важното“. Във всеки случай на него се придавало най-голямо значение от римските класически юристи. Всъщност, ако отворим Дигестите на Юстиниан (тази забележителна антология от съчинения на римски юристи), ще открием, че голяма част от техните титули започват с един или друг едикт градския претор, взети от *edictum perpetuum*. Самата система на изложението в Дигестите на Юстиниан според мнението на съвре-

² Обзор на литературата и анализ на генезиса на преторското право виж: Кофанов, Л. Л. Значение избирателной кампании на должность претора в составлении *edictum perpetuum*, *Древнее право: научно-практический журнал*, 1 (29) (2014), с. 69 – 93. От специализираната литература за историята на претора на peregrinите виж: Gilbert, R. L. *The Origin and History of the Peregrine Praetorship*, 242 – 166 B.C. *Res Judicatae* 2. 1939, p. 50 – 58; Daube, D. *The Peregrine Praetor. The Journal of Roman Studies*, 41, I-II (1951), p. 66 – 70; Serrao, F. *La 'iurisdictio' del pretore peregrino*. Milano, 1954; Nicosia, G. *Dalla creazione di un secondo pretore giurisdicente alla progressiva autonomizzazione della iurisdictio peregrina. Silloge. Scritti 1959 – 1996, Vol. II*. Catania 1998, p. 669 – 700; Власова, О. А. *Praetor peregrinus: греческое влияние на развитие римской магистратуры. Путь в науку. 10*, А.М. Селиванов (отв. ред.). Ярославль, 2005, с. 15 – 17; *id.* Деятельность претора в Риме: внесудебные аспекты. Политика. Идеология. Культура. *Проблемы всемирной истории: сб. науч. тр.*, В.В. Дементьева, М.Е. Ерин (отв. ред.). Ярославль 2006, с. 44 – 50; *id.* Дипломатические обязанности претора в Риме. *Ярославский хронограф: доклады научной конференции, посвящённой 20-летию исторического факультета ЯрГУр*, В. В. Дементьева, оф. Ю.Ю. Иерусалимский (отв. ред.). Ярославль, 2008, с. 12 – 16; Guarino, A. *La formazione dell'editto perpetuo. Pagine di diritto romano. IV. Il giuridico dell'ordinamento romano. 12*. 2016, с. 296 – 346.

³ Gai. Inst. I. 6: *Edicta sunt praeccepta eorum, qui ius edicendi habent. ius autem edicendi habent magistratus populi Romani; sed amplissimum ius est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum in prouinciis iurisdictionem praesides earum habent.*

менните учени⁴ повтаря реда на изложението на „вечния едикт“. Разбира се, водещата роля при съставянето на *edictum perpetuum* римските класически юристи отдавали на юрисдикцията на градския претор, но обаче по никакъв начин при неговото съставяне перегринските претори не са играли последна роля. Още в края на XIX в. учениите справедливо отбелязвали⁵, че перегринските претори по силата на собствената си юрисдикция разрешавали съдебните искове между римските граждани и чужденците, а също и само между чужденците, като били задължени да се основават в своите едикт не само не само на *ius civile* на римската държава, но и на общопризнатите норми на международното право и дори на законите на чуждите държави, към които принадлежали ищеца и ответника⁶. Оглавяваните от тях съдилища се наричали рекуператорни и в републиканската епоха носили безусловно характера на международен арбитраж⁷.

Независимо от заявената от Гай важност не само на постоянния едикт на градския претор, но и на паралелно развиващия се едикт на перегринския претор, за последния почти нищо конкретно не знаем. Още в края на XIX в. големият Теодор Момзен е отбелязвал, че „*edictum praetoris peregrini* напълно не се е съхранил“⁸. „Не се е съхранил нито един фрагмент от *edictum praetoris peregrini* нито един фрагмент“ – повтаря Момзен английският учен Роби⁹. Съвременните романисти обясняват мълчанието на юридическите източници с факта, че постоянните едикти и на двамата претора поради активното проникване на нормите на *ius gentium* в римското цивилно право практически са се слели още в края на I в. пр. н. е.¹⁰ и класическите юристи често правили своите коментари не към едикта на градския претор и не към едикта на перегринския претор, а изобщо към преторския едикт – *ad edictum*.

В името на справедливостта следва да се отбележи, че все пак два – три случая от коментарите на римските класически юристи към

⁴ Cfr. Lenel, O. *Das Edictum perpetuum: ein versuch zu seiner Wiederherstellung*. Leipzig 1927, с. 6 и сл.

⁵ Cfr. Муромцев, С. *Гражданское право древнего Рима*. Москва 2003 (=1883) с. 232 – 236.

⁶ За *ius gentium* като международно право на републиканския Рим виж: Кофанов, Л. Л. *Внешняя система римского права: право природы, право народов и коммерческое право в юридической мысли античности*. Москва, Статут, 2015, с. 51 – 70.

⁷ За дейността на международните арбитражни съдилища в античността виж: Кофанов, Л. Л. (2015) с. 70 – 94.

⁸ Mommsen, Th. *Römisches Staatsrecht. Vol. II. ed. 2*. Leipzig 1877, p. 212, n. 3.

⁹ Roby, H. J. *An Introduction to the Study of Justinian's Digest*. Cambridge 1884, p. 167.

¹⁰ Cfr. Petrucci, A. *Corso di diritto pubblico romano*. Torino, Giappichelli, 2012, p. 211.

едикта или нормите на peregrinския претор за установени в Дигестите на Юстиниан¹¹ и в Институциите на Гай¹². При това Гай доста често, като описва един или друг институт на римското право, посочва, че е заимстван от международното римско право *ius gentium*, но попаднал ли е в цивилното право чрез едикта на peregrinския претор или направо от един или друг международен договор или обичай, никога не отбелязва¹³. Достатъчно често се срещат такива позовавания на *ius gentium* и у много други римски юристи¹⁴.

Все пак, преки позовавания за съдържанието на нормите в едикта на peregrinския претор в сведенията от римските юристи практически няма. Означава ли това, че изучаването на *edictum praetoris peregrini* няма каквито и да е било перспективи? Разбира се не! Необходимо е да се припомни институтът на претурата, като се започне от 242 г. пр. н. е., когато „за първи път са се появили двама претори“¹⁵ и в помощ на градския претор „бил учреден друг претор, който бил наречен peregrinски, тъй като основно ръководил правосъдието между чужденците“¹⁶. Основавайки се на този текст на Помпоний някои изследователи предполагат, че юрисдикцията на peregrinския претор чак до епохата на Август

¹¹ D. 4.3.9.4a Ulp. l. 11 ad ed. Labeo quoque libro trigensimo praetoris peregrini scribit de dolo actionem... „Лабен в 30-та книга за peregrinския претор пише за злоумисъла“.

¹² Gai. 4.31: sane cum ad centumuiros itur, ante lege agitur sacramento apud praetorem urbanum uel peregrinum... „Всъщност, когато страните се обръщат към съда на центумвирите, то първоначално се предявява легисакционен сакраметален иск пред градския или peregrinския претор“. Коментар към този откъс виж: Nicosia, G. (1998) 694 и сл.

¹³ Gai. 1.52; 78-79; 82-86; 3.93; 132; 154a; fr. Aegipt. 3.154. Виж и: Кофанов, Л. Л. (2015), 64 сл.

¹⁴ D. 1.1.4pr. Ulp. l. 1. inst.; D. 1.1.5pr. Hermog. l. 1 epit.; D. 1.5.4.2 Flor. l. 9. Inst.; D. 1.5.5.1 Marc. l. 1. inst.; D. 1.8.4 Marc. l. 3. inst.; D. 2.14.5 Ulp. l. 4 ad edict.; D. 2.14.7pr. Ulp. l. 4 ad edict.; D. 6.1.23pr. Paul. l. 21 ad edict.; D. 7.1.62pr. Triph. l. 7 disput.; D. 12.6.47pr. Cels. l. 6 dig.; D. 12.6.64pr. Triph. l. 7 disp.; D. 12.7.5.1 Pap. l. 11 quaest.; D. 16.3.31pr. Triph. l. 9 disp.; D. 18.1.1.2 Paul. l. 33 ad ed.; D. 18.1.34.1 Paul. l. 33 ad ed.; D. 18.1.51pr. Paul. l. 21 ad ed.; D. 19.2.1pr. Paul. l. 34 ad ed.; D. 19.5.25pr. Marc. l. 3. reg.; D. 23.2.68pr. Paul. l. ad SC Turp.; D. 25.2.25 Marc. l. 3. Reg.; D. 39.1.1.18 Ulp. l. 52 ad ed.; D. 39.5.29.2 Pap. l. 10 resp.; D. 41.1.1pr. Gai. l. 2 rer.cott.; D. 41.1.5.7 Gai. l. 2 rer.cott.; D. 41.1.7.1 Gai. l. 2 rer.cott.; D. 41.1.7.5 Gai. l. 2 rer.cott.; D. 41.1.9.3 Gai. l. 2 rer.cott.; D. 41.3.45pr. Pap. l. 10 resp.; D. 43.8.4 Scaev. l. 5 resp.; D. 43.26.1.2 Ulp. l. 1 resp.; D. 46.4.8.4 Ulp. l. 48 ad Sab.; D. 48.5.39.2 Pap. l. 36 quaest.; D. 48.19.17.1 Marc. l. 1 inst.; D. 48.2.15pr. Marc.; D. 50.7.18pr. Pomp. l. 37 ad Q.Muc.; D. 50.17.84.1 Paul. l. 3 quaest.

¹⁵ Liv. Perioch. 19: duo praetores tunc primum creati sunt.

¹⁶ D.1.2.2.28 (Pomp. L. enchir.): creatus est et alius praetor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat.

се е ограничила с анализа на съдебните дела само между чужденците и едва при Август този магистрат е разширил юрисдикцията си по отношение на исковете между римските граждани и чужденците¹⁷. Все пак Тит Ливий употребява вече изрза „който осъществява правосъдие между гражданите и чужденците“ за peregrinския претор в края на III и началото II в. пр. н. е.¹⁸ По-нататък, още в края на III в. пр. н. е., както пише Помпоний, „след завоюването на Сицилия, скоро след това на Сицилия, Испания, и после Нарбонската провинция, били създадени толкова претори, колкото провинции са подчинили, за да се управляват от части градските дела, от части провинциалните“¹⁹. Тези претори също така председателствали в съдилищата делата както между чужденците, така и между гражданите и чужденците, и точно така те съставяли свои „постоянни едикти“, от които се ръководили при правораздаването в Рим до своето отпътуване за провинцията и при пристигането си в нея. През втората половина на II в. пр. н. е. и особено след съдебната реформа, проведена от диктатора Сула през 81 г. пр. н. е., преторите престанали да отпътуват за провинцията си, за да председателстват наказателните съдилища на постоянните комисии (*quaestiones perpetuae*)²⁰, а вместо тях се назначавали наместници на провинциите, като възлагали на тях магистратските си пълномощия пропреторите и проконсулите.

Важно е да се отбележи, че съгласно горесцитираното определение на едикта при Гай (*Gai. 1.6*) тези наместници действали „от юрисдикцията на градските и peregrinските претори“, следователно, в една или друга степен те били длъжни да съобразяват своите „провинциални едикти“ с постоянните едикти на тези претори.

¹⁷ Daube, D. (1951) с. 68.

¹⁸ Liv. 22. 35. 5: iuri dicundo ... inter ciues Romanos et peregrinos; Liv. 33. 21. 9: iurisdictio inter ciues et peregrinos...; Liv. 33. 26. 1: inter ciues et peregrinos...; Liv. 33. 36. 2: praetor, cui inter ciues peregrinosque iurisdictio obtigerat...; Liv. 39. 8. 2: praetores prouincias sortiti sunt, T. Maenius urbanam, M. Licinius Lucullus inter ciues et peregrinos; Liv. 39. 38. 2: praetores C. Decimius Flauus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter ciues et peregrinos sortiti sunt...; Liv. 42. 1. 5: praetores deinde prouincias sortiti sunt, A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluuius Saxula inter ciues et peregrinos...; Liv. 45. 21. 1-2: praetor, cuius inter ciues et peregrinos iurisdictio erat...

¹⁹ D. 1.2.2.32 Pomp. l. enchir. Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi prouincia totidem praetores, quot prouinciae in dicionem uenerant, creati sunt, partim qui urbanis rebus, partim qui prouincialibus praessent.

²⁰ D. 1.2.2.32 Pomp. l. enchir. deinde Cornelius Sulla quaestiones publicas constituit, ueluti de falso, de parricidio, de sicariis, et praetores quattuor adiecit. „След това Корнелий Сула установил държавно разследване на делата за измама, за убийство на родител, за бандитизъм и добавил четирима претори“.

За съдържанието „провинциалните едикти“ през I в. пр. н. е. вече се знае малко повече, отколкото за постоянния едикт на peregrinските претори. Така, известният оратор и политик Марк Тулий Цицерон, през февруари на 50 г. пр. н. е., като встъпили в длъжността на наместника на провинция Киликия, пише на своя приятел Атик за съдържанието на своя едикт следното:

„Този едикт е кратък вследствие на моето разделение; тъй като сметнах за нужно да издам едикт, състоящ се от две глави: първата е провинциална и в нея се говори за отчетите на гражданските муниципии, за дълговете, лихвите, писмените договори, и в нея отново всичко по отношение на откупвачите; втората глава се отнася до това, което не може да се разреши достатъчно добре без едикт: за владението на наследствата, за владението на имуществото, за назначаването на старейшините, за продажбите на имуществата; всичко това се иска и отсъжда на основанието на едикта. Третата глава за останалите съдопроизводства оставих ненаписана. Постанових, че решенията си по този вид дела ще съгласувам с градските едикти (на Рим). Така и постъпвам и до този момент удовлетворявам всички; гърците са възхитени от това, че техните дела се разглеждат от чуждестранни съдии... Те смятат, че са придобили самостоятелност в законите“²¹.

Най-голям интерес в разгледаното кратко описание на провинциалния едикт на Цицерон представлява първата глава, „засягаща намаляването на разходите на градовете“ (*Cic. Ad fam. 3. 8. 4*), в която се регулират политическите и финансовите отношения между Рим и свободните гръцки полиси. Особен важен е терминът *rationes civitatum*, който обичайно превеждат като „финансовите отчети на гражданските общини“. Действително според Цицерон от тези *rationes civitatum* би могло да се разбере, например, за размера на разходите на гръцките полиси в Киликия за пратеничествата, изпращани от тях до Римския сенат във връзка със смяната на наместника на

²¹ Cic. Ad Att. VI. 1. 15 (24 февр. 50 г.): breve autem edictum est propter hanc meam διαίρεσιν, quod duobus generibus edicendum putavi; quorum unum est provinciale, in quo inest de rationibus civitatum, de aere alieno, de usura, de syngraphis, in eodem omnia de publicanis; alterum quod sine edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, <bonis> vendendis, quae ex edicto et postulari et fieri solent. tertium de reliquo iure dicundo ἄγραφον reliqui. dixi me de eo genere mea decreta ad edicta urbana accommodaturum, itaque curo, et satis facio adhuc omnibus. Graeci vero exsultant quod peregrinis iudicibus utuntur... ii se αὐτονομίαν adeptos putant.

провинцията²². Но Цицерон разбира термина *rationes civitatum* в по-широк смисъл, като „разновидностите на гражданските общини“, с една или друга форма на държавно управление²³. Не случайно за това той споменава за правото на гръцките полиси да разрешават собствените си съдебни спорове при „чуждестранните“ (*peregrinis*), т. е. при своите, гръцки съдии на основата на своите свободи, „самостоятелност в законите“ (*αὐτονομίαν*). Цицерон директно посочва: „Аз в много неща следвах (азиатския едикт) на Сцевола и сред останалото в това, което гръците за приемат за предоставено на тях по силата от свободата, че гръците помежду си да могат да се съдят по техните собствени закони“²⁴. Става дума за едикта на известния юрист, понтифът Квинт Муций Сцевола, който през 97 пр. н. е.²⁵ бил наместник на провинция Азия, в каквото качество, благодарение на умереността си в разходите и на съдебното преследване на откупчиците „бързо възстановил симпатиите на съюзниците към Рим“ (*Diod. 37. 5. 5. 4*). Азиатският едикт на Сцевола придобил огромна популярност сред гръците и по думите на Валерий Максим, знаменитият юрист „толкова безупречно и твърдо управлявал Азия, че сенатът в свой декрет постановил, че Сцевола, който пристигнал впоследствие в тази провинция

²² Cic. Ad fam. 3. 10. 6: quibus ego non tam imperavi quam censui sumptus legatis quam maxime ad legem Cornelianam decernendos; atque in eo ipso me non perseverasse testes sunt rationes civitatum, in quibus, quantum quaeque voluit, legatis tuis datum induxit. „Аз не толкова им заповядах, колкото изказах мнение, че разходите на пратеничеството във възможно най-голямо съответствие с Корнелиевия закон. За това, че аз именно в това не проявих упорство свидетелстват отчетите на гражданските общини, в които всяка от тях посочи, колко иска да даде на твоите пратеници“.

²³ Cic. De rep. 2.22: reliqui disseruerunt sine ullo certo exemplari formaque rei publicae de generibus et de rationibus civitatum. „Останалите (гръцките философи) разсъждавали за родовете и разновидностите на гражданските общини, без да имат пред себе си какъвто и да е определен пример и форма на държава“. Коментар към значението на термина *rationes civitatum* в този фрагмент виж: Perelli, L. Natura e ratio nel II libro dei De re publica Ciceroniano. *Rivista di filologia* 100 (1972), p. (295-311), p. 303; Ferrary, J.-L. L'Archéologie du de re publica (2, 2, 4-37, 63): Cicéron entre Polybe et Platon. *The Journal of Roman Studies*, 74 (1984), p. 87 – 98; Döpp, S. Platonisch oder Peripatetisch? Zu Cic. rep. 2, 11, 22. *Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge*, 130, 1 (1987), p. 40 – 47.

²⁴ Cic. Ad Att. VI. 1. 15 (24 fevr. 50): multaque sum secutus (edicto Asiatico) Scaevolae, in iis illud in quo sibi libertatem censent Graeci datam, ut Graeci inter se disceptent suis legibus.

²⁵ За датировката на наместничеството на Сцевола виж: Broughton, T. R. S. (1951), *The Magistrates of the Roman Republic. T. 1*. New York 1951, 7; Brennan, C. T. (2000), *The Praetorship in the Roman Republic. Vol. 2*. Oxford 2000, 549 – 552.

щял да бъде като образец стандарт за служба²⁶. За това не случайно Цицерон в първата глава на своя едикт като пример взел именно Азиатския едикт на Сцевола, заради предоставянето на гърците „да се съдят по техни собствени закони“.

Темата за свободата на гърците полиси от Източното Средиземноморие по военната хегемония на Рим през II – I в. пр. н. е., тяхното право да живеят „според собствени закони“ е достатъчно добре изяснена в съвременната научна литература²⁷.

Съхранили са се няколко епиграфски паметници, съдържащи договори за съюз на Рим с отделни гърцки полиси, където специално се договоря свободата на гърците и тяхното право да се съдят по „своите закони“. Така например, в текста на договора между римляните и гражданите на малоазийския град Термесос от 71 г. пр. Хр., който се връща към договора още от 189 г. пр. н. е.²⁸, се казва следното: „нека термесийците бъдат ... свободни приятели и съюзници на римския народ, нека те се ползват от собствените си закони...“²⁹. Аналогично право е установено за свободния сицилийски полис Терма в декрета на консула от 132 г. пр. н. е., П. Рупилий, а след 73 г. пр. н. е. даже и в едикта на сицилийския пропретор Верес³⁰. Същото право да се съдят

²⁶ Val. Max. 8. 15. 6; (Scaeuola) *Asiam tam sancte et tam fortiter obtinuit, ut senatus deinceps in eam prouinciam ituris magistratibus exemplum atque normam officii Scaeuolam decreto suo proponeret.*

²⁷ Cfr. Peppe, L., *Sulla giurisdizione in "populos liberos" del Governatore provinciale al tempo di Cicerone.* Milano, Giuffrè, 1988; Boffo, L. *La libertà delle città greche sotto i Romani (in epoca repubblicana).* *Dike. Rivista di storia del diritto greco ed ellenistico*, 6 (2005), p. 227 – 249; Camia, F. *Roma e le poleis: l'intervento di Roma nelle controversie territoriali tra le comunità greche di Grecia e d'Asia Minore nel secondo secolo a.C.* Athena 2009; Laffi, U. *Cittadini romani di fronte ai tribunali di comunità alleate o libere dell'Oriente greco in età repubblicana.* Mantovani, D. Pellechi L. (a cura di). *Eparcheia, autonomia e civitas Romana: studi sulla giurisdizione criminale dei governatori di provincia (II sec. a.C. – II. d.C.).* Pavia 2010, p. 3 – 44; Kantor, G. *Greek Law under the Romans.* Harris E. M., Canevaro M. (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Greek Law (Forthcoming).* Oxford, Oxford University Press, 2015, p. 1 – 25.

²⁸ Виж: Кофанов, Л. Л. (2015) с. 73 и сл.

²⁹ *Lex Antonia de Term.* I. 6-8: *Thermeses maiores ... leiberi amicei socieique populi Romani sunt, eique legibus suis ita utuntur.*

³⁰ *Cic. In Verr.* 2. 2.90: *senatusque et populus Romanus Thermitanis, quod semper in amicitia fideque mansissent, urbem agros legesque suas reddidisset Publiusque Rupilius postea leges ita Siculis ex senatus consulto de x legatorum sententia dedisset ut cives inter sese legibus suis agerent, idemque hoc haberet Verres ipse in edicto.* „Сенатът и народът върнал на термесците техния град, земята и самоуправлението за това, че оставали неизменно верни приятели на Рим, което после Публий Рупилий, на основата на сенатконсулта от името на десет

по своите права е установено в договора от 46 г. пр. н. е. между Гай Юлий Цезар и Ликийската лига на гръцките полиси³¹.

Ако гръцките полиси са притежавали свобода, собствени закони и съдилища, възниква въпросът, каква роля са играли римският провинциален едикт и юрисдикцията на наместника на претора на провинцията в формално независимите държави. Отговорът на този въпрос дава самият Цицерон в следващото описание на съдебната си дейност в Азия през пролетта на 40 г. пр. н. е.:

„По време на съда а форума, с който се занимавах в Лаодикея от Февруарските до Мартенските иди, разглеждайки съдебни дела във всички диоцези, освен в Киликия, а свърших удивителни неща. Толкова много граждански общини бяха освободени от всички дългове, много облекчени, възродиха... 5. В гражданските общини ставаха много ограбвания от самите гърци, които се извършваха от местните магистрати. Аз сам разпитвах тези, които са заемали тези длъжности през последните 10 години, те открито си признаха, и затова без безчестие, със своите ръце върнаха парите на своите народи, а народите без всякакъв вопъл платиха на публиканите, на които нищо не внасяли в продължение на това петилетие и даже върнали това, което дължали за предходното петилетие“³².

От писмото на Цицерон е ясно, че заради освобождението от задълженията към римската хазна „свободните“ гръцки полиси, в лицето на публиканите, наместникът на провинцията провел редица следствени действия по отношение на управителите на тези полиси, открил множество заграбвания и върнал на народите на полисите откраднатите от тях пари³³, което на свой ред позволило на гърците

комисари предоставил на сицилийските граждани правото да се съдят по свои закони, което накрая сам Верес потвърдил със своя едикт“.

³¹ Кантор, Г. М. Провинция Ликия: отеческие законы под римской властью. *Вестник древней истории*, 4/259 (2006), с. (50 – 77), с. 63.

³² Cic. Ad Att. VI. 2. 4-5: atque hoc foro quod egi ex Id. Febr. Laodiceae ad Kal. Mai. omnium dioecesium praeter Ciliciae mirabilia quaedam effecimus; ita multae civitates omni aere alieno liberatae, multae valde levatae sunt, omnes suis legibus et iudiciis usae αὐτονομίαν adeptae revixerunt... 5. mira erant in civitatibus ipsorum furta Graecorum quae magistratus sui fecerant. quaesivi ipse de iis qui annis decem proximis magistratum gesserant; aperte fatebantur. itaque sine ulla ignominia suis umeris pecunias populis rettulerunt. populi autem nullo gemitu publicanis, quibus hoc ipso lustro nihil solverant, etiam superioris lustris reddiderunt.

³³ Cfr.: Plut. Cic. 36 „Като открил големи кражби, Цицерон върнал на градовете тяхното имущество и обезщетение за загубите, не наказвал и не лишавал от граждански права“.

да се разплатят неизплатените дългове към Рим за последните 10 години. В друго писмо Цицерон съобщава, че още с пристигането си в провинцията на 30 юли 51 г. пр. н. е., той, като действал в съответствие с първата глава на своя едикт, освободил 4 големи полиса от тежестта на налозите и незаконните лихви³⁴. Благодатното влияние на неговата юрисдикция и неговият едикт е било също и в това, че той не изнудвал гърците за никакви загуби за издръжката на неговата администрация³⁵. Формално Цицерон и множеството закони против подкупите от II – I в. пр. н. е., забранявали на римските магистрати да приемат или да изнудват от съюзниците на Рим народи различни видове подкупи, да влизат в сговор със събирачите на римските налози с цел ограбване на съюзниците, събирането от тях на незаконни лихви. Самият Цицерон установил в едикта си максимум на лихвения сбор в размер от 1% и скрупулъозно се придържал към тази норма³⁶.

От разказа на Диодор Сицилийски е очевидно, че точно така е постъпвал през 97 г. пр. н. е. и известният съставител на Азиатския едикт Квинт Муций Сцевола, който безпощадно преследвал събирачите и алчните съдии и не искал от съюзниците разноски за своята издръжка³⁷.

³⁴ Cic. Ad fam. 15. 4. 2 (январь 50 г.): Cum in provinciam prid. Kal. Sext. venissem ..., biduum Laodiceae fui, deinde Apameae quadriduum, triduum Synnadis, totidem dies Philomelii; quibus in oppidis cum magni conventus fuissent, multas civitates acerbissimis tributis et gravissimis usuris et falso aere alieno liberavi. „Като пристигнал в провинцията в навечерието на секстилените календи (30 юли 51-ва г.)..., прекарах два дни в Лаодикея, след това четири дни в Анамея, три дни в Синада и също толкова дни във Филомелия. След като в тези градове се състояха големи събрания, аз освободих много от гражданските общини от най-жестоки данъци, от най-тежки лихви и измамни дългове.“

³⁵ Cic. Ad Att. VI. 2. 4: omnino nullus in imperio meo sumptus factus est. По време на моето наместничество те (гърците) не понесоха заради мен съвсем никакви разходи.

³⁶ Cfr.: Cic. Ad Att. VI. 1. 5: confeceram ut solverent centesimis sexenni ductis cum renovatione singulorum annorum. at Scaptius quaternas postulabat. metui, si impetrasset, ne tu ipse me amare desineres; nam ab edicto meo recessissem et civitatem ... funditus perdidissem. *Постанових (в едикта) да им се плати в продължение на 6 години от сметката по 1%, с ежегодно подновяване на ръста. Но Скапций започнал да иска по 4%,... ако той би получил своето, аз бих отстъпил от едикта ми и щях да разоря до основи града...).*

³⁷ Diod. 37. 5. 5. „Квинт Сцевола ... като наместник на Азия, ... решил да покрие всички разходи като свои, така и на своите спътници от собствените си средства. По-нататък, ...той възстановил реда в провинцията, избавяйки я от предишните нещастия. Проблемът бил това, че откупвачите, които били дотогава в Азия, като имали за свои съдружници съдиите, разглеждащи жалбите в Рим, изпълнили провинцията с беззакония. (2) Муций Сцевола, като

Но, римските наместници далеч не винаги следвали примера на Сцевола и неговия Азиатски едикт, дори и това да е било задължително.

Ако погледнем на дейността на предшественика на Цицерон в длъжността на наместник на Киликия – Апий Клавдий Пулхер, то в неговите „несправедливи постановления и решения“³⁸ се откриват значителни отклонения от нормите на Азиатския едикт³⁹.

Още по-ярък пример за дейността на римските наместници дават речите на Цицерон против Верес, градски претор 74 г. пр. н. е. и наместник (пропретор) на Сицилия 73 – 71 г. пр. н. е. Добре известно е, че сицилианските съюзници на Рим през II – I в. пр. н. е., ще бъдат тези „свободни“ полиси, или „предалите се във властта на римляните“, притежавали относителна самостоятелност и собствени закони, сенати и народни събрания, но под общата юрисдикция на наместника на провинцията⁴⁰. Ораторът обвинява наместника на Сицилия, Верес, преди всичко в неспазване норми по законите и Провинциалния едикт, регулиращи отношенията между Рим и сицилианците. Така, Цицерон, като обвинява Верес в нарушаването на правата по наследяването, отбелязва, че същият, при съставянето на своя постоянен едикт още на длъжността на градски претор, „напълно пренебрегвал правото, обичаите, справедливостта и едиктите на своите (предшественици)“⁴¹, макар и впоследствие „...в Сицилия за владението на

произнасял неподкупни и точни съдебни решения, не само избавил жителите на провинциите от доносниците, но и поставил граница за беззаконията на откупвачите. Защото, като предоставял на всички обидени справедливи съдебни процеси, той във всички случаи подлагал откупвачите на осъждане и ги заставял да заплатят на пострадалите парично обезщетение, а в наказателните дела изисквал смъртно наказание“.

³⁸ Cic. Ad Att. VI. 1. 2: Appius enim ad me ex itinere bis terve ἑπομειψιοίροϛ litteras miserat quod quaedam a se constituta rescinderem... sed tamen ... cogitabam eius multa inique constituta et acta tollere. *Апий ми писа два-три пъти от пътя, понякога оплаквайки се от съдбата си за това, че отменям разни неща от установеното от него... Обаче..., аз мислех да отменя много от неговите несправедливи разпоредби и решения.*

³⁹ За киликийското наместничество на Апий Клавдий Пулхер по-подробно виж: Ferrari, G. *Cicerone imperator in Cilicia. Commento alle lettere di un mancato trionfatore*. Venezia 2016, p. 53 – 64.

⁴⁰ Виж за това: Maganzani, L. L'editto provinciale alla luce delle Verrine: profili strutturali, criteri applicative. *Studi per G. Nicosia. Vol. 5*, Napoli 2007, p. 1 – 43; Kantor, G. Siculus cum Siculo non eiusdem civitatis: Litigation between citizens of different communities in the Verrines. *Cahiers Glotz*, 21 (2010), p. 187 – 204.

⁴¹ Cic. In Verr. II. 1. 116: Componit edictum ..., ius, consuetudinem, aequitatem, edicta omnium negligit.

наследството да е издал точно такъв едикт, какъвто издавали в Рим всички претори освен него“⁴². И макар в своя постоянен едикт за Сицилия Верес да е потвърдил много от по-рано действащите там международни норми по отношение на Рим и неговите сицилиански съюзници (Cic. In Verr. II. 2. 90), той в реалната си практика нарушил почти всичко, установен преди него от правото и законите.

Така, той отменил, модела на сенаторите за определянето на съдии, съобразно Закона на Рупилий, 132 г. пр. н. е., а също така и практиката на съдебните решения, произнесени на основание древния общосицилиански Закон на Хиерон⁴³. По отношение на подкупите отменил и действието на „старите закони на Сципион“ от 205 г. пр. н. е., установени от него за гражданите на сицилианския полис Агригентум „относно кооптацията в сената“⁴⁴. Обвинението на Цицерон се състояло не само в това, че Верес „установил нов закон относно десетъка“, като някакъв „познавач на преторските едикти и цензорските контракти“, колкото в това, че „той по своя воля, без заповедта на народа, мимо волята на сената, изменил правото на провинция Сицилия“⁴⁵.

Като правило подобни изменения се извършвали само по разпореждане на сената и народа и съответно на съгласието и по молба на самите сицилианци, както е станало, например, в 92 г. пр. н. е.⁴⁶ На като цяло

⁴² Cic. In Verr. II. 1. 117: in Sicilia de hereditatum possessionibus dandis edixit idem quod omnes Romae praeter istum.

⁴³ Cic. In Verr. II. 2. 34: Ex lege Rupilia sortitio nulla...; lege Hieronica iudicia plurimarum controversiarum sublata uno nomine omnia; de conventu ac negotiatoribus nulli iudices. Никакви тегления на жребий, както би трябвало на основание на закона на Рупилий, не се извършвали...; присъдите, произнесени по множество тѣжби на основанието на Хиероновия закон, били унищожени на единственото основание на неговия едикт.

⁴⁴ Cic. In Verr. II. 2. 123: Agrigentini de senatu cooptando Scipionis leges antiquas habent... Iste, qui omnia iura pretio exaequasset omniumque rerum dilectum atque discrimen pecunia sustulisset...

⁴⁵ Cic. In Verr. II. 3. 17: Quam ob rem novam legem te in decumis statuiste non miror, hominem in edictis praetoriis, in censoriis legibus tam prudentem..., sed quod tua sponte iniussu populi sine senatus auctoritate iura provinciae Siciliae mutaveris, id reprehendo, id accuso.

⁴⁶ Cic. In Verr. II. 2. 122: Halaesini ... cum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Decrevit senatus honorifico senatus consulto ut iis C. Claudius Appi filius Pulcher praetor de senatu cooptando leges conscriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis qui tum erant, de eorum sententia leges Halaesinis dedit. *Халесците, след като при тях възникнал по повод на кооптация в техния сенат, се обърнали към нашия сенат със справедлива молба да им се дадат закони,... Сенатът с достоен сенатконсулт заповядал на претора Г. Клавдий Пулхер, син на Аний, да състави за тях закони за кооптация*

предоставените данни от източниците позволяват да се поддържа, че ролята на т. нар. „свободни“ полиси при формирането на общите международни норми на регулирането била на общото Средиземноморско право и правосъдие била доста пасивна. Изобщо цялата власт, основана преди всичко на военния и съдебния *imperium*, била концентрирана в ръцете на наместника (пропретора или проконсула) в една или друга провинция. В най-добрия случай (например, при този на Сцевола, като наместник на провинция Азия и на Цицерон, като наместник на провинция Киликия) управлението и съдопроизводството на римския промагистрат стояло над властта на местните гръцки магистрати, макар и да се опирало на конкретни международни договори и обичаи. В лошия случай (например, при Верес, като наместник на Сицилия и на Апий Клавдий, като наместник на Киликия) римският промагистрат игнорирал действащите международни норми и нерядко преследвал свои лични користни цели за обогатяване. Във всеки случай както завоюваните, така и „свободните“, съюзни на Рим народи и полиси, са били задължени за военна служба в римската войска и заплащането на продоволенствен данък (*decima* или *annona*). Много ярка в този смисъл е характеристиката на Тацит, който написал за римската власт в Средиземноморието в републиканската епоха следното:

„Някога не само преторите или консулите, но и частните лица били изпращани, за да наглеждат провинциите, като се запознавали с тяхната покорност, докладвали за това и цели народи треперили пред оценката на отделни лица“⁴⁷.

Но в същия фрагмент Тацит, продължавайки казаното от устата на Тразей Пет, говори за съвършено друга реалност през 63 г. н. е.:

„А сега ние ухажваме чуждоземците и се нагаждаме към тях, и по прищевките на който и да е от тях се поднася благодарност, и все по-често се повдига обвинение. 3. Не и за напред се произнасят присъди, нека за провинциалите да остане такава възможност, да се кичат със своето могъщество; но незаслужената

на сенатори. Г. Клавдий Пулхер поканил всичките живи членове на рода на Марцеловите и след съвещание с тях дал закони на халесците.

⁴⁷ Tac. Ann. 15. 21. 1: Olim quidem non modo praetor aut consul sed privati etiam mittebantur qui provincias viserent et quid de cuiusque obsequio videretur referrent; trepidabantque gentes de aestimatione singulorum.

и придобита с подкуп похвала трябва да се преследва по същия начин както и злоумисъла и жестокостта⁴⁸.

За какво „могъщество“ на римските съюзници в провинциите, за какви присъди и по какви обвинения по отношение на наместниците става дума в речта? Тацит сам пояснява малко по-късно, като смята, че по време на „страх пред (закона за) изнудването била обуздана алчността“ на наместниците на провинции, но смятал за необходимо и „да се ограничи забраненото домогване до длъжности с искането на благодарности“⁴⁹ във връзка със същите тези провинциали. По такъв начин покорените и съюзните на Рим народи и полиси имали на свое разположение ефективно съдебно средство срещу злоупотребите на наместниците, свързано с известния закон за подкупите, в който можело да бъде обвинен всеки наместник, с оглед на отстраняването му от власт и връщането му в Рим. Според Тацит през I в. пр. н. е. твърде много народи успешно участвали в съда с подобни обвинения⁵⁰.

Но доколко ефективни са били подобни процеси на съюзниците против злоупотребите на римските наместници в по-ранния, републиканския период от II – I в. пр. н. е.? Количеството на достигналите до нас сведения за процесите за изнудване (*crimen repetundarum*), също така доста са доста значително⁵¹ и достатъчно подробно описани в съвременната литература⁵². Първите процеси против злоупотребите на магистратите

⁴⁸ Tac. Ann. 15. 21. 2-3: at nunc colimus externos et adulamur, et quo modo ad nutum alicuius grates, ita promptius accusatio decernitur. 3. decernaturque et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi: sed laus falsa et precibus expressa perinde cohibeatur quam malitia, quam crudelitas...

⁴⁹ Tac. Ann. 15. 21. 6: nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita vetita gratiarum actione ambitio cohibebitur.

⁵⁰ Виж, например, за успешните обвинения срещу наместниците от страна на римските съюзници в провинция Азия (Tac. Ann. 3. 66. 2), на гражданите на африканския полис Кирена (Tac. Ann. 3. 70. 1; Hist. 4. 45. 2), битинците (Tac. Ann. 12. 22. 4; 14. 46. 1), жителите на провинция Сардиния (Ann. 13. 30. 1), Киликия, (Ann. 13. 33. 3; 16. 21. 3), мавританците (Tac. Ann. 14. 28. 3). Само ликийците, като загубили процеса за изнудване, самите те били „наказани с изгнание“ (Tac. Ann. 13. 33. 4).

⁵¹ Така и М. Александер привежда 55 потвърдени източници за съдебни процеси по законите за подкупите в периода между 149 и 50 г. пр. н. е. Cfr. Alexander, M. C. *Trials in the Late Roman Republic, 149 BC to 50 BC*. Toronto 1990, p. 6 – 178.

⁵² Cfr. Sherwin-White, A. N. The Date of the Lex Repetundarum and its Consequences. *The Journal of Roman Studies*, Vol. 62. November 1972, p. 83 – 99; Griffin M. T. The 'Leges Iudiciariae' of the Pre-Sullan Era. *The Classical Quarterly, New Series*, 23, 1 (1973), p. 108 – 126; Venturini, C. *Studi sul 'Crimen repetundarum' nell'età repubblicana*, Milano 1979; Brennan, C. T. *The Praetorship in the Roman Republic. Vol. 1*. Oxford 2000, p. 172 – 173; p.

на Рим са известни още от края на III в. на н. е. При това не винаги тези процеси са се водили между римските граждани и чужденците в юрисдикцията и под председателството на претора на peregrinите. Това се обяснява с това, че преторите на първите римски провинции (Сицилия, Сардиния, двете Испании и т. н.) имали *inter cives peregrinosve iurisdictio*, при това те при своя избор не се отправяли веднага в своята, паднала им се по жребий провинция, но в началото на годината осъществявали своята юрисдикция в самия Рим. Така избраният през 204 г. пр. н. е. (Liv. XXIX. 13. 2) М. Помпоний Матон по поръчение на Сената започнал процес против легата Племиний по обвинение на южноиталийския град Локри в самия Рим (Liv. 29. 20. 4). През 171 г. пр. н. е. провеждането на процеса по обвинението на испанските градове против корупцията на римските магистрати било „възложено на Луций Канулей, преторът, получил по жребий Испания“ (Liv. 18. 2. 3). Това дело се водело в Рим още преди заминаването на претора в Испания.

Но, както правилно отбелязват много учени⁵³, по закона на Калпурний от 149 пр. н. е. начело на постоянната наказателна комисия по делата за подкуп *quaestio repetundarum* бил поставен именно peregrинският претор. Това мнение се основава на автентичните данни за закона на Ацилий от 122 пр. н. е., достигнал до нас фрагментарно от голяма бронзова таблица от същия период. Там в частност се казва следното:

„Нека преторът, който води съда по делата между чужденци, в течение на следващите 10 дни от тогава, когато му заповяда народът и плебът по този закон, да се погрижи да избере (колегия) от четиристотин и петдесет“⁵⁴.

Изглежда, че прякото свидетелство на толкова важен източник, датируем от II в. пр. н. е., не би оставило съмнение за ролята именно на претора на peregrините в организацията на правосъдието по отношение на делата за подкуп. Това, че в делата за подкуп били в сферата на компетентност именно на чуждестранния претор, се потвърждава и от това, че през II – I в. пр. н. е. те се отнасяли именно към областта на международното право, т. е. към отношенията между Рим и съюзните му държави. За това и конкретно пише директно Цицерон:

237 – 239; p. 606; p. 617 – 618; p. 627 – 628; p. 657; González Romanillos, J. A. *Aspectos procesales del “crimen repetundarum” de los orígenes a Sila*, Madrid 2003.

⁵³ Cfr. Ferguson, W. S. The Lex Calpurnia of 149 B.C. *The Journal of Roman Studies*, 11 (1921), p. 94; Daube, D. (1951) с. 68 и сл.; Brennan, C. T. (2000) p. 27; 133 sqq.; p. 235 sqq.; Власова, О. А. (2006), с. 38.

⁵⁴ Lex Acil. repet. 12: Praetor, quei inter peregrinos ious deicet, is in diebus X proximeis, quibus h. l. populus plebesve iouserit, facito utei CDLviro legat...

„Целият закон за подкупите е установен за съюзниците! 18. Когато изнудват гражданите за пари, те обикновено са съдени по граждански искове и по частното право; този закон е даден за съюзниците, това право принадлежи на чуждите народи, в него е тяхната крепост“⁵⁵.

Независимо от това много съвременни изследователи са убедени, че вече следващата година след издаването през 122 г. пр. н. е. на закона на Гракхите за подкупите, ръководството на постоянната наказателна комисия *quaestio repetundarum* било предадено на особен претор по делата за подкупи⁵⁶.

В този случай обичайно като се позовавали на рубриката на Закона на Ацилий „За избирането (на колегията) от четиристотин и петдесет за съответната година“⁵⁷, все едно, че показва ограничената компетентност на претора на peregrinите само до 122 г. пр. н. е. Всъщност е очевидно, че изразът „за тази година“, се отнася само до това, че от тази година peregrинският претор започнал да избира колегията не от сенаторите, а от конниците.

Бренан обосновава своята позиция също и с факта, че съгласно надписа с еулога за Г. Клавдий Пулхер⁵⁸, още от 95 г. пр. н. е., а по-скоро и доста по-рано се появява особен претор по делата за подкупи (*praetor repetundis*), който е заменил претора на peregrините в председателството на *quaestio repetundis*⁵⁹. Но, някои други учени правилно предполагат, че преторът за чуждестранните дела винаги е запазвал своята компетенция в исковете между граждани и чужденци⁶⁰. Та нали самата поява на термина *praetor repetundis* не говори за нищо. Всеки претор, комуто било поръчано дело за *crimen repetundarum* мо-

⁵⁵ Cic. In Caec. 17-18: tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa constituta sit; nam civibus cum sunt ereptae pecuniae, civili fere actione et privato iure repetuntur. 18. Haec lex socialis est, hoc ius nationum exterarum est, hanc habent arcem. Cfr. Cic. In Caec. 65. lex ipsa de pecuniis repetundis sociorum atque amicorum populi Romani patrona sit.. (Самият закон за подкупите служи за защита на съюзниците и приятелите на римския народ).

⁵⁶ Cfr. Sherwin-White, A. N. (1998) p. 86 sqq.; Santalucia, B. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. Milano, 1998, p. 116 sqq.; Brennan, C. T. (2000) p. 237; Мякин, Т. Г. *Lex de iudiciis repetundarum и политическая программа Гая Гракха*. Новосибирск 2006, с. 88 – 100.

⁵⁷ Lex Acil. repet. 12: De CDL vireis in hunc annum legundis.

⁵⁸ Inscr. Ital. XIII 3. 70b: C CLAVDIVS AP F C N PVLCHER / ... PR / REPETVNDIS...

⁵⁹ Brennan, C. T. (2000) p. 237.

⁶⁰ Serrao, F. (1954) p. 18 – 22 ; Arriat, D. *Le préteur pérégrin*. Paris 1955, p. 14 – 20 ; p. 37 – 44.

желю да бъде наречен с този термин, а най-вече преторът на peregrinите. Та нали за периода от 122 г. пр. н. е. до 50 г. на н. е. не можем да посочим нито един случай, когато са избрани едновременно и претор на peregrinите и praetor repetundis, следователно, за разглеждания период, това са могли да бъдат синоними или взаимнозаменяеми термини, както например, изразът „претор, който води съда по делата между чужденците“ може да бъде в еднаква степен отнесен и към преторът на peregrinите, и към praetor repetundis.

Всъщност, същият претор от 95 г. пр. н. е., Г. Клавдий Пулхер, не само председателствал quaestio repetundis, но и съставил закони за сицилианския полис Халеса (Cic. Ver. 2. 2. 122). От друга страна, преторът на peregrinите през 76 г. пр. н. е. М. Теренций Лукул председателства известния процес на гърците срещу Антоний⁶¹, който съвсем справедливо отнасят към компетенцията на наказателната комисия quaestio repetundis⁶².

По този начин може да се направи напълно обоснован извод за това, че от средата на II в. пр. н. е., една от най-важните функции на претора на peregrinите става председателстването на процесите със съюзните на римляните народи и полиси против злоупотребяващите с властта си римски магистрати. С това римляните предоставили на други приятелски и съюзни на тях народи ефективен механизъм за влияние върху формирането на международното общосредиземноморско право и процес. За да се разбере по-добре този механизъм, ще се обърнем към писмата на Цицерон от 50 – 49 г. пр. н. е., от които се знае, че всеки наместник на провинцията при прекратяването на дейността си и връщането си в Рим е бил задължен да предостави на

⁶¹ Ascon. In toga cand. 75 (=84C): Deinde Graeci qui spoliati erant eduxerunt Antonium in ius ad M. Lucullum praetorem qui ius inter peregrinos dicebat (След това гърците, които били ограбени, призовали Антоний на съд пред М. Лукул, претора, който осъществил правосъдието между чуждоземците). Виж също: Cic. Comm. pet. 8; Plut. Caes. 4.1.

⁶² Drumann W., Groebe P. *Geschichte Roms in seinem Uebergange von der republikanischen zur monarchischen Verfassung, oder Pompejus, Caesar, Cicero und ihre Zeitgenossen. Nach Geschlechtern und mit genealogischen Tabellen*, I. Berlin 1899, p. 390 sqq., Daube, D. (1951) p. 69; Broughton, T. R. S. *The Magistrates of the Roman Republic: 99 B.C.-31 B.C.*, II. New York 1952, p. 93; Balzarini, M. Cic. pro Tullio e l'editto di Lucullo. *Studi in onore di G. Grosso. Vol. I.* Torino 1968, p. 381, n. 168. Не много убедително им възразява С. Галеоти, cfr.: Galeotti, S. L'editto di Lucullo e il processo a C. Antonius Hybrida. Osservazioni in tema di "edictum de vi hominibus armatis coactisve". *Rivista di diritto romano. Periodico di storia del diritto romano, dei diritti antichi e della tradizione romanistica medioevale e moderna*, 2016-2017, [online] <http://www.ledonline.it/rivistadirittoromano>, 5 [accesso on 25.02.2019].

Сената пълнен отчет за административната и финансовата дейност в провинцията⁶³.

Едновременно с това в Рим пребивавали и посланиците на народите и полисите на управляваните провинции. Обичайно те по негласна договореност с екснамесниците давали в Сената хвалебствени отзиви, подпомагащи по-нататъшната кариера на римлянина. Но в случай на злоупотреби на наместника с неговата власт могли да го обвинят в *crimen repetundarum*, което водело често до печални последици не само за кариерата, но и за него самия. Наред с това за преторът на перегрините, наричан през I в. пр. н. е. също и *praetor repetundis*, това представлявала огромна практика, влияеща по най-непосредствен начин на съдържанието на неговия „постоянен едикт“. Не по-малко влияние оказвала тази практика и върху провинциалните едикти на самите наместници, които са се стремели да привлекат предварително подкрепата на провинциалите при прекратяването на своите пълномощия.

Следователно, още в републиканския Рим, унифицирането на едикта на претора на перегрините и на провинциалните едикти имало двустранен, т. е. наднационален характер, което в частност осигурявало толкова продължителен успех на развитието на римското право. Не случайно поради това коментарите на римските класически юристи към преторския едикт, много редки по отношение именно на претора на перегрините, независимо, достатъчно често са свързани именно с отговорността на магистрата по *crimen repetundarum*⁶⁴.

⁶³ Cfr. Cic. Ad fam. II. 17. 2; V. 20. 6-8; Ad Att. VI. 7. 2.

⁶⁴ D. 3.6.1.1 Paul. I. 10 ed. hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis, sed et ad publica crimina pertinere Pomponius scribit, maxime cum et lege repetundarum teneatur, qui ob negotium faciendum aut non faciendum per calumniam pecuniam accerit. Улпиан в 10-та книга „Коментари към едикта“ Помпоний пише, че този иск се отнасял до делата, свързани с пари, но и към публичните престъпления, тъй като по закона за подкупите в частност отговаря, че този, който е взел пари за извършване или неизвършване на действия чрез измама на други; D. 48.11.8.1 Paul. I. 54 ad ed. Quod contra legem repetundarum proconsuli uel praetori donatum est, non poterit usu capi. Eadem lex uenditiones locationes eius rei causa pluris minorisue factas irritas facit impeditque usucapionem. priusquam in potestatem eius, a quo p<го>fecta res sit, heredisue eius ueniat. Това, което въпреки закона за подкупите е подарено на проконсула или претора, не трябва да бъде приобретявано по давност. §1 Същият закон прави недействителни (договорите) продажба и наем, сключени със същата цел за по-голяма или по-малка цена, и препятства узуканията дотогава, докато вещта не се върне във властта на този, от когото е постъпила или на неговия наследник; D. 22.5.15 Paul. I. 3 sent. Repetundarum damnatus nec ad testamentum nec ad testimonium

Цитирана литература

Alexander, M. C. *Trials in the Late Roman Republic, 149 BC to 50 BC*. Toronto 1990.

Balzarini, M. *Cic. pro Tullio e l'editto di Lucullo*. Studi in onore di G. Grosso. Vol. I. Torino 1968.

Boffo, L. La libertà delle città greche sotto i Romani (in epoca repubblicana). *Dike. Rivista di storia del diritto greco ed ellenistico*, 6 (2005).

Broughton, T. R. S. *The Magistrates of the Roman Republic. T. 1*. New York 1951.

Brennan, C. T. *The Praetorship in the Roman Republic. Vol. 1 – 2*. Oxford 2000.

Camia, F. *Roma e le poleis: l'intervento di Roma nelle controversie territoriali tra le comunità greche di Grecia e d'Asia Minore nel secondo secolo a.C.* Athena 2009.

Daube, D. The Peregrine Praetor. *The Journal of Roman Studies*, 41, I – II (1951).

Drumann, W., Groebe, P. *Geschichte Roms in seinem Uebergange von der republikanischen zur monarchischen Verfassung, oder Pompejus, Caesar, Cicero und ihre Zeitgenossen. Nach Geschlechtern und mit genealogischen Tabellen*, I. Berlin 1899.

Döpp, S. Platonisch oder Peripatetisch? Zu Cic. rep. 2, 11, 22. *Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge*, 130, 1 (1987).

Ferguson, W. S. The Lex Calpurnia of 149 B.C. *The Journal of Roman Studies*, 11 (1921).

Ferrari, G. *Cicerone imperator in Cilicia. Commento alle lettere di un mancato trionfatore*. Venezia 2016.

Ferrary, J.-L. L'Archéologie du de re publica (2, 2, 4-37, 63) : Cicéron entre Polybe et Platon. *The Journal of Roman Studies*, 74 (1984).

Ferguson, W. S. The Lex Calpurnia of 149 B.C. *The Journal of Roman Studies*, 11 (1921).

Galeotti, S. L'editto di Lucullo e il processo a C. Antonius Hybrida. Osservazioni in tema di "edictum de vi hominibus armatis coactisve". *Rivista di diritto romano. Periodico di storia del diritto romano, dei diritti antichi e della tradizione romanistica medioevale e moderna*, 2016-2017,

adhiberi potest. *Осъденият за подкуп не може нито да оставя завещание, нито да встъпва в качеството на свидетел.*

[online] <http://www.ledonline.it/rivistadirittoromano>, 5 [accesso on 25.02.2019]

Gilbert, R. L. The Origin and History of the Peregrine Praetorship, 242–166 B.C. *Res Judicatae* 2. 1939.

González Romanillos, J. A. *Aspectos procesales del "crimen repetundarum" de los orígenes a Sila*, Madrid 2003.

Griffin M. T. The 'Leges Iudiciariae' of the Pre-Sullan Era. *The Classical Quarterly, New Series*, 23, 1 (1973).

Guarino, A. La formazione dell'editto perpetuo. *Pagine di diritto romano. IV. Il giuridico dell'ordinamento romano*. 12 (2016).

Kantor, G. Siculus cum Siculo non eiusdem civitatis: Litigation between citizens of different communities in the Verrines. *Cahiers Glotz*, 21 (2010).

Kantor, G. Greek Law under the Romans. Harris E. M., Canevaro M. (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Greek Law (Forthcoming)*. Oxford, Oxford University Press, 2015.

Laffi, U. Cittadini romani di fronte ai tribunali di comunità alleate o libere dell'Oriente greco in età repubblicana. Mantovani D., Pellechi L. (a cura di). *Eparcheia, autonomia e civitas Romana: studi sulla giurisdizione criminale dei governatori di provincia (II sec. a.C. – II. d.C.)*. Pavia 2010.

Lenel, O. *Das Edictum perpetuum: ein versuch zu seiner Wiederherstellung*. Leipzig 1927.

Maganzani, L. L'editto provinciale alla luce delle Verrine: profili strutturali, criteri applicative. *Studi per G. Nicosia. Vol. 5*, Napoli 2007.

Mommsen, Th. *Römisches Staatsrecht. Vol. II. ed. 2*. Leipzig 1877.

Nicosia, G. Dalla creazione di un secondo pretore giurisdicente alla progressiva autonomizzazione della iurisdictio peregrina. *Silloge. Scritti 1959-1996. Vol. II*. Catania 1998.

Peppe, L. *Sulla giurisdizione in "populos liberos" del Governatore provinciale al tempo di Cicerone*. Milano, Giuffrè, 1988.

Perelli, L. Natura e ratio nel II libro dei De re publica Ciceroniano. *Rivista di filologia* 100 (1972).

Petrucchi, A. *Corso di diritto pubblico romano*. Torino, Giappichelli, 2012

Roby, H. J. An Introduction to the Study of Justinian's Digest. Cambridge 1884.

Santalucia, B. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. Milano, 1998.

Serrao, F. *La 'iurisdictio' del pretore peregrino*. Milano 1954.

Sherwin-White, A. N. The Date of the Lex Repetundarum and its Consequences. *The Journal of Roman Studies*, 62 (1972).

Venturini, C. *Studi sul 'Crimen repetundarum' nell'età repubblicana*, Milano 1979.

Власова, О. А. Деятельность претора в Риме: внесудебные аспекты. *Политика. Идеология. Культура: Проблемы всемирной истории: сб. науч. тр.* В. В. Дементьева, М.Е. Ерин (отв. ред.). Ярославль 2006. (Vlasova, O. A. Deyatelynosty pretora v Rime: vnesudebnye aspekty. Politika. Ideologia. Kulytura: Problemy vsemirnoy istorii: sb. nauch. tr. V. V. Dementyeva, M.E. Erin (otv. red.). Yaroslavlly 2006).

Власова, О. А. Дипломатические обязанности претора в Риме, Ярославский хронограф: доклады научной конференции, посвященной 20-летию исторического факультета ЯрГУр, В.В. Дементьева, оф. Ю.Ю. Иерусалимский (отв. ред.). Ярославль, 2008 (Vlasova, O. A., Diplomaticheskie obyazannosti pretora v Rime, Yaroslavskiy hronograf: doklady nauchnoy konferentsii, posvyashtennoy 20-letiyu istoricheskogo fakulyteta YarGUr, V.V. Dementyeva, of. Yu.Yu. Ierusalimskiy (otv. red.). Yaroslavlly, 2008).

Кантор, Г. М. Провинция Ликия: отеческие законы под римской властью. *Вестник древней истории*, 4/259 (2006) (Kantor, G. M. Provintsia Likia: otecheskie zakony pod rimskoy vlastyu. *Vestnik drevney istorii*, 4/259 (2006).

Кофанов, Л. Л. Значение избирательной кампании на должность претора в составлении *edictum perpetuum*, *Древнее право: научно-практический журнал*, 1 (29) (2014) (Kofanov, L. L. Znachenie izbiratelynoy kampanii na dolzhnosty pretora v sostavlenii edictum perpetuum, *Drevnee pravo: nauchno-prakticheskiy zhurnal*, 1 (29) (2014).

Кофанов, Л. Л. *Внешняя система римского права: право природы, право народов и коммерческое право в юридической мысли античности*. Москва, Статут, 2015 (Kofanov, L. L. *Vneshnyaya sistema rimskogo prava: pravo prirody, pravo narodov i kommercheskoe pravo v yuridicheskoy mysli antichnosti*. Moskva, Statut, 2015).

Муромцев, С. *Гражданское право древнего Рима*. Москва 2003 (=1883) (Muromtsev, S. *Grazhdanskoe pravo drevnego Rima*. Moskva 2003 (=1883).

Мякин, Т. Г. *Lex de iudiciis repetundarum и политическая программа Гая Гракха*. Новосибирск 2006 (Myakin, T. G. *Lex de iudiciis repetundarum i politicheskaya programma Gaya Grakha*. Novosibirsk 2006).